

Περὶ ἀλαθήτου
Σπουδὴ στὴ δημιουργία καὶ ἐξέλιξη τοῦ ὅρου
στὰ ὅρια τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ
στὴν ἐρμηνευτικὴ κατανόηση καὶ χρῆση του
στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία

Χαριδήμου Κουτρῆ*

Εἰσαγωγή

Ἡ ἔννοια τοῦ ἀλαθήτου εἶναι ἀναμφισβήτητα μία ἀπὸ τὶς πλέον σημαντικὰ καὶ θεμελιώδεις ἔννοιες τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ κοινὴ γιὰ ὅλες τὶς χριστιανικὰς ὁμολογίας. Ὡς ἀλάθητο χαρακτηρίζουμε τὸν ἀποκλεισμὸ τῆς δυνατότητας λάθους ἀπὸ κάποιον¹ καὶ ὡς ἔννοια εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὸ κύρος καὶ τὴν αὐθεντία.

Γιὰ τὸν χριστιανισμό, ἡ Ἐκκλησία ἀποκτᾷ τὶς ιδιότητές της αὐτὲς μέσα ἀπὸ τὴ συνεχῆ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ποὺ ἐγγυᾶται τὴν ἀπλανῆ ἐρμηνεία τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν ποὺ περιέχονται στὴν Ἁγία Γραφή². Οὐσιαστικὰ ἀποτελοῦν δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησία, μέσῳ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ χάρις τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἴδια ἀποτελεῖ σῶμα μὲ κεφαλὴ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό³. Σὲ

* Ὁ Χαριδῆμος Κουτρῆς εἶναι Ἐπίκ. Καθηγητὴς Ἱστορίας Δογμάτων τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. *The Encyclopedia of Christianity*, vol. 2, Eerdmans-Brill 2000, σσ. 698-699· πρβλ. *Encyclopaedia Britannica*, vol. 12, Encyclopaedia Britannica Company, Ltd., USA ¹⁴1929-1930, σ. 318.

2. Βλ. *Lexikon für Theologie und Kirche*, Zehnter Band, Teufel bis Zypern, Verlag Herder, Freiburg 1965, σσ. 482-488· βλ. *Μεγάλη Ἀμερικανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἑμμανουήλ-Κιτσίᾶ & ΣΙΑ, Ἀθήνα 1968, σ. 100· βλ. καὶ Π. Δρανδάκης (ἐπιμ.), *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 3, ἐκδ. Φοῖνιξ, Ἀθήνα ³1956, σσ. 364-365.

3. Βλ. Ἰωάν. 14, 16-17, 16, 13· Ματθ. 28, 20· Α' Κορ. 12, 27· Ἐφ. 1, 23, 4, 11, 5, 23· Κολ.

γενικὲς γραμμές, οἱ περισσότερες Χριστιανικὲς ὁμολογίες δέχονται ὡς βασικὸ ὄργανο ἔκφρασης τῆς αὐθεντίας ἢ τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας τὶς Συνόδους, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου τοῦ 49/51 μ.Χ.⁴.

Πέραν ὅμως ἀπὸ τὴν παραδοχὴ τοῦ ἀλάθτου χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ σημαντικοῦ ρόλου τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων⁵, οἱ περισσότερες ὁμολογίες διαφοροποιοῦνται ὡς πρὸς τὸ ἀνώτερο καὶ τελικὸ ὄργανο ἔκφρασης ἢ ἀκόμη καὶ καθορισμοῦ τοῦ ἀλαθήτου αὐτοῦ. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ διαφοροποίηση εἶναι ποὺ κάνει τὸ συγκεκριμένο θέμα τόσο σημαντικό, ἰδιαίτερα στὸν Οἰκουμενικὸ διάλογο⁶.

1, 18, 2, 19· Α' Τιμοθ. 3, 15.

4. Βλ. Πρ. 15, 1-29· Γαλ. 2, 1-10· *The Church, Towards a Common Vision*, Faith and Order Paper No. 214, World Council of Churches Publishing, σσ. 27-32· ἀπόδοση στὰ Ἑλληνικά Βασιλικὴ Ἡ. Σταθοκώστα, σσ. 34-40. Γιὰ τὴν αὐθεντικότητα τῆς Παραδόσεως βλ. Μαρίνα Κολοβοπούλου, *Ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους*, τόμ. Α', Συμβολὴ στὴν Ἱστοριοδογματικὴ διερεύνηση τῆς περὶ παραδόσεως διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκδ. Ἑννοια, Ἀθήνα 2019, σσ. 136-146, ἐνῶ γιὰ τὰ κριτήρια αὐθεντικότητας τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως βλ. σσ. 194-244.

5. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ ὀρθὴ ἡ παρατήρηση τοῦ Στ. Τσομπανίδη γιὰ τὸ πῶς ἐξελίχθηκε ἡ ἔννοια τῆς «Οἰκουμένης» καὶ πῶς κατέληξε νὰ «ἐκφράζει αὐτὸ ποὺ ἔχει παγκόσμιο ἐκκλησιαστικὸ κῆρυξ». Βλ. Στ. Τσομπανίδης, *Υπὲρ τῆς οἰκουμένης*, ἐκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 31· καθὼς καὶ W. A. Visser't Hooft, "The Word Ecumenical" – Its History and Use", στό: Ruth Rouse – St. Ch. Neil (eds.), *A History of the Ecumenical Movement 1517-1948*, v. 1, WCC, Geneva 1986, Appendix I, σσ. 735-740.

6. Βλ. Χρ. Κωνσταντινίδης, Μητροπολίτης Μύρων, *Ὁρθόδοξοι Κατόψεις*, τόμ. Α': Θεολογία, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1991, σσ. 148-149· πρβλ. J.-Y. Lacoste, *Dictionnaire critique de théologie*, Quadrige, PUF, 1998, σ. 573· Χρ. Σταμούλης, *Ἐρως καὶ Θάνατος – Δοκιμὴ γιὰ ἓναν πολιτισμὸ τῆς σάρκωσης*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2009, σσ. 224-225, ὑποσ. 35. Γιὰ τὴν αὐθεντία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων βλ. ἐπίσης *The Church, Towards a Common Vision*, σ. 30-32· στὰ Ἑλληνικά, σσ. 38-40, καὶ Μαρίνα Κολοβοπούλου, ὁ.π., σσ. 178-194· καὶ K. Ware, *Ὁρθόδοξη ἐκκλησία*, μετάφρ. Ἰ. Ροηλίδης, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1998. Τὸ θέμα τοῦ ἀλαθήτου στὶς ἄλλες χριστιανικὲς παραδόσεις εἶναι ἐξαιρετικὰ εὐρὺ καὶ πολύπλοκο γιὰ νὰ ἀναλυθεῖ ἐδῶ. Ὡστόσο ἂν θέλει κανεὶς νὰ δεῖ ἐνδεικτικὰ, μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει στὰ παρακάτω: α) Ρωμαιοκαθολικισμός, *Catechism of the Catholic Church – Christ's Faithful – Hierarchy, Laity, Consecrated Life*, στό: https://www.vatican.va/archive/ccc_css/archive/catechism/p123a9p4.htm. *Dei verbum*, στό: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbum_en.html. *Lumen gentium*, στό: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-iiconst_19641121_lumen-gentium_en.html [01/09/2021]. Βλ. καὶ *The Encyclopedia of Christianity*, ὁ.π., σσ. 698-699·

Τὸ ἀλάθητο στὴ σύγχρονη Ὁρθόδοξη θεολογία

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, παρὰ τὶς ὅποιες ἐπὶ μέρους διαφοροποιήσεις της, ἀποδέχεται τὸν ἀλάθητο χαρακτήρα ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος (κλήρος καὶ λαός). Ὁ ὅργανο ἐκφράσεως τοῦ ἀλαθήτου εἶναι ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ὅπου μέσῳ τῶν ἐπισκόπων ἀντιπροσωπεύεται ὁλόκληρη ἡ Ἐκκλησία⁷. Οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι δὲν εἶναι ἀλάθητες

Encyclopaedia Britannica, ὁ.π., σ. 318· J. D. Douglas (ed.), *The New International Dictionary of the Christian Church*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan 1974, σ. 508· βλ. καὶ *Μεγάλη Ἀμερικανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, ὁ.π., σ. 100· Π. Δρανδάκης (ἐπιμ.), ὁ.π., σσ. 364-365· Δημ. Τσελεγγίδης, *Δυτικὴ Θεολογία καὶ Πνευματικότητα, Σημειώσεις ἀπὸ τὶς πανεπιστημιακὲς παραδόσεις*, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ἐκδ. Ὑπηρεσία Δημοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη, σσ. 16, 18, 43-44· Ν. Ἀ. Ματσούκας, *Οἰκουμενικὴ Κίνησις, Ἱστορία – Θεολογία*, Φ.Θ.Β. 4, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 120-121· πρβλ. μὲ J.-Y. Lacoste, ὁ.π., σσ. 573-574· Ν. Γρ., Ζαχαρόπουλου, *Ἐπίτομο Ἱστορικό-Θεολογικὸ Λεξικό*, ἐκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 38-39. Γιὰ τὸ κίνημα τοῦ «Συνοδισμοῦ» (Consiliarism) βλ. H. Küng, *Infallible? An Enquiry*, translated from the German by E. Mosbacher, Collins, St. James's Place, London 1971; *The Church – Maintained in Truth, A Theological Meditation*, SCM Press Ltd, London 1980· καθὼς καὶ Fr. Oakley, "Conciliarism at the Fifth Lateran Council?", *Church History* 41, 4 (Dec. 1972), σσ. 452-463; *Council over Pope?*, Herder and Herder, New York 1969; *The Conciliarist Tradition*, Oxford University Press, Oxford 2003. Γιὰ μίαν ἀντίπαλη θεώρηση στὸ ἀλάθητο τοῦ Πάπα βλ. ἐπίσης A. B. Hasler, *How the Pope Became Infallible: Pius IX and the Politics of Persuasion*, Sheldon Press, Hachette U.K. 1982. Πρβλ. πρ. Γ. Δ. Μεταλληνός, *Πῶς ἔγινε ὁ Πάπας ἀλάθητος*, Πρώτυπες Θεσσαλικὲς Ἐκδόσεις, Ἀθήνα – Τρίκαλα ²2002. Γιὰ τὸ Παπικὸ πρωτεῖο βλ. Χρ. Σαββάτος (νῦν Μητροπολίτης Μεσσηνίας), *Τὸ παπικὸ πρωτεῖο στὸν διάλογο μεταξὺ Ὁρθόδοξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν*, Ἀθήνα 2006. Ἀπ. Γιαννόπουλος, *Τὸ Πρωτεῖο τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης στὴν Οἰκουμένη τοῦ 21οῦ αἰῶνα*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Τμῆμα Θεολογίας, Θεολογικὴ Σχολή, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2013. Γιὰ τὸ «πρωτεῖο» καὶ τὸ «ἀλάθητο», βλ. καὶ Γ. Μαρτζέλος, *Ὁρθοδοξία καὶ σύγχρονοι διάλογοι*, Φ.Θ.Β. 61, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 305. β) Προτεσταντισμός, *Catholic Encyclopedia*, *Protestantism*, στό: <https://www.newadvent.org/cathen/12495a.htm> [01/09/2021]· βλ. καὶ Π. Δρανδάκης, ὁ.π., σελ. 364· βλ. καὶ Δημ. Τσελεγγίδης, ὁ.π., σσ. 17, 45· πρβλ. J.-Y. Lacoste, ὁ.π., σ. 573· *The Encyclopedia of Christianity*, ὁ.π., σσ. 698-699. γ) Ἀγγλικανισμός, *Anglicans Online*, *The Thirty-Nine Articles*, στό: <http://anglicansonline.org/basics/thirty-nine-articles.html>· πρβλ. μὲ J.-Y. Lacoste, ὁ.π., σ. 573 καὶ Newman Reader – Prophetic Office – Lecture 8, στό: <http://www.newmanreader.org/works/viamedia/volume1/lecture8.html> [01/09/2021]. δ) Παλαιοκαθολικισμός, *Saint Matthew Ecumenical Catholic Church*, *History of Old Catholic Movement*, *Saint Matthew Ecumenical Catholic Church*, στό: <https://saint-matthew.org/about/old-catholic-history/> [01/09/2021].

7. Βλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων, ἡ Ὁρθόδοξη δογματικὴ διδασκαλία καὶ οἱ*

ἀφ' ἑαυτές, ἀλλὰ ἀντλοῦν τὸ ἀλάθητο μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἴδιου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ φωτίζεται ἀπὸ τὴ διαρκὴ παρουσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἔχει ὡς κεφαλὴ του τὸν ἴδιο τὸν Χριστό⁸. Χάρη σὲ αὐτοὺς τοὺς δύο συντελεστές, ἀλλὰ καὶ μέσα ἀπὸ τὸν δυναμικὸ χαρακτήρα τῆς Παραδόσεως καὶ ὁλόκληρης τῆς ζωῆς της, ἡ Ἐκκλησία ἐρμηνεύει τὴν ἁγία Γραφή, ἀναπτύσσει τὴ δογματικὴ της διδασκαλία καὶ τὴ διατυπώνει αὐθεντικὰ καὶ ἐπίσημα στὶς Οἰκουμενικὲς τῆς Συνόδου⁹. Οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι δὲν παράγουν ἐκ τοῦ μηδενὸς δογματικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ ἀποσαφηνίζουν μὲ σύμβολα, ὅρους καὶ ἀποφάσεις τὴν ἤδη ὑπάρχουσα, ὥστε νὰ τὴν προστατεύσουν ἀπὸ αἵρετικὲς ἀποκλίσεις καὶ διαβρώσεις¹⁰. Τέλος, ἡ ἁγία Γραφή εἶναι ἀλάθητη μονάχα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Παραδόσεως¹¹.

Ὅπως προαναφέρθηκε ὅμως, τὸ θέμα τοῦ ἀλαθήτου παρουσιάζει διαφοροποιήσεις καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Αὐτὸ φυσικὰ δὲν εἶναι πρωτοφανὲς γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία ἀφοῦ, ὅπως ἐπισημαίνουν οἱ Σταμούλης καὶ Alfeyev, νὰ μὲν στὴν Ἐκκλησία ἐπικρατεῖ τὸ γενικὸ πατερικὸ *consensus*, ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλὲς ἐπὶ μέρους διαφοροποιήσεις τῶν Πατέρων μεταξὺ τους σὲ θέματα λεπτομέρειας¹², γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ θεοπνευστία δὲν εἶναι μία «μαγικὴ ἐνέργεια» ποὺ τάχα καταλύει τὸ ὑποκείμενο καὶ πρόσωπο-φορέα τῆς θεοπνευστίας¹³. Ἀντιθέτως μάλιστα, πρόκειται γιὰ μία διαδικασία ποὺ ἀναδεικνύει τὴν ἐσωτερικὴ ἀλήθεια κάθε ἀνθρώπου

νοθεύσεις της ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ τέταρτου αἰῶνα μέχρι καὶ τὴν Τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, τ. 2, Ἀθήνα 2004, σ. 93.

8. Βλ. Δημ. Τσελεγγίδης, ὁ.π., σ. 44· βλ. καὶ Ν. Γ. Ξεζάκης, *Προλεγόμενα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Δογματικὴν*, [χ.ῆ.], Ἀθήνα 2000, σσ. 149-150· καὶ Στ. Παπαδόπουλος, *Ἀθανάσιος ὁ Μέγας καὶ ἡ θεολογία τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου*, Ἀθήνα 1975, σσ. 29-43· πρβλ. G. Florovsky, *Nicaea and the Ecumenical Council*, *The Byzantine Fathers of the Fifth Century*, Belmont Mass, 1987, σ. 146 κ.ἑ.

9. Βλ. Δημ. Τσελεγγίδης, ὁ.π., σ. 18.

10. Βλ. Ν. Α. Ματσούκας, *Οἰκουμενικὴ θεολογία, ἔκθεση τῆς χριστιανικῆς πίστεως, προϋποθέσεις ἐνὸς οἰκουμενικοῦ διαλόγου*, Φ.Θ.Β. 55, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 424· βλ. καὶ Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σ. 230.

11. Βλ. Δημ. Τσελεγγίδης, ὁ.π., σ. 15.

12. Βλ. Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σσ. 223-224, καὶ Η. Η. Alfeyev, "The Patristic Heritage and Modernity", *The Ecumenical Review* 54, 1 (Geneva 2002), σσ. 91-111. Γιὰ τὸ *consensus* βλ. ἐπίσης Κ. Σκουτέρης, ὁ.π., σσ. 753-755.

13. Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σσ. 223-228.

καὶ ποὺ τὸν βοηθᾷ νὰ τὴν ἐκφράσει μέσα ἀπὸ σχήματα καὶ εἰκόνες τῆς σύγχρονης του ἐποχῆς. Γιατί, μπορεῖ οἱ ἀποκαλυπτόμενες ἀλήθειες νὰ παραμένουν ἀναλλοίωτες μέσα στὴν Ἐκκλησία, ἐξαρτῶνται ὅμως ἅμεσα ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς συνθήκες μέσα στὶς ὁποῖες ἀποκαλύπτονται. Γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχει μονάχα μία κάποια «σχετικὴ ἀναλογία» ἀνάμεσα στὰ δόγματα καὶ στὶς ἀλήθειες ποὺ αὐτὰ ἀποκαλύπτουν. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ τὰ ἀλάθητα δόγματα δὲν μποροῦν νὰ ἐκφράσουν μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια τὸ περιεχόμενο τῶν ὑπερφυσικῶν ἀληθειῶν ποὺ περιγράφουν. Ἄλλωστε, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Σταμούλης, «τὰ ὅρια τῆς γλώσσας μας δὲν εἶναι τὰ ὅρια τῆς ἀλήθειας μας»¹⁴.

Προσπαθώντας λοιπὸν νὰ κατηγοριοποιήσουμε –ἔστω καὶ μέσα ἀπὸ κάποια ἀναγκαία γενίκευση– τὶς τάσεις ποὺ ἐπικρατοῦν στὸν χῶρο τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας, ἀξίζει νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ παρακάτω:

α) Ὑπάρχουν αὐτοὶ ποὺ προκρίνουν τὴν ἀνωτερότητα τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας (κληρικῶν καὶ λαϊκῶν) σὲ σχέση μὲ τὶς συνόδους καὶ τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλὰ καὶ ὁποιοδήποτε πρόσωπο¹⁵. Οἱ ἴδιοι ὑποστηρίζουν

14. Γιὰ περισσότερα βλ. Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σσ. 223-228· βλ. I. Dilman, *Language and Reality. Modern Perspectives on Wittgenstein*, Peeters, Leuven, 1998· πρβλ. J. Ritter & K. Gründer (eds.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Band 4, Schwabe & Co., Basel/Stuttgart 1976, σσ. 343-344· πρβλ. J.-Y. Lacoste, ὁ.π., σ. 573· Rev. G. Mastrantonis, *The Fundamental Teachings of the Eastern Orthodox Church – Introduction to Orthodoxy Articles – Greek Orthodox Archdiocese of America, Church – the Depository of Revealed Truths*, στί: <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith7063> [01/09/2021].

15. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπάντηση τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν στὴν παπικὴ Ἐγκύκλιο τοῦ Πάπα Πίου Θ' τὸ 1848: «Σὲ μᾶς, οὔτε Πατριάρχες, οὔτε Σύνοδοι μπόρεσαν ποτὲ νὰ εἰσαγάγουν νέα [δόγματα καὶ διδασκαλίες], διότι ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς θρησκείας εἶναι τὸ ἴδιο τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ ὁ ἴδιος ὁ λαός». Βλ. Ἰω. Καρμίρης, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1960, σ. 920 καὶ Rev. Pr. L. Cleenewerck, *An Orthodox Reply to "Why I Didn't Convert to Eastern Orthodoxy"*, στί: <https://orthocath.wordpress.com/2012/04/04/an-orthodox-reply-to-why-i-didnt-convert-to-eastern-orthodoxy/>, καθὼς καὶ S. Bulgakov, *Excerpts from "The Orthodox Church"*, στί: http://www.holytrinitymission.org/books/english/orthodox_church_s_bulgakov.htm [01/09/2021]. Βλ. Ν. Α. Ματσούκας, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, Ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη, Φ.Θ.Β. 3, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 445-447. Ἀντίθετα ὁ Γ. Φλωρόφσκυ σημειώνει ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὶς Συνόδους γιατί ποτὲ δὲν εἶχε χαθεῖ· βλ. G. Florovsky, *Le corps du Christ vivant. La sainte Église Universelle: Confrontation œcuménique*, [Cahiers Théologiques de L'actualité Protestante, Hors-Série 4], Neuchâtel – Paris 1948, σ. 51· Χρ. Σταμούλης,

ἐπίσης ὅτι τὸ σῶμα αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπλᾶ ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς θρησκείας, ἀλλὰ ἔχει καὶ τὸ καθῆκον νὰ ἐπαληθεύει καὶ νὰ ἐπιβεβαιώνει τὶς ἀποφάσεις τῶν Συνόδων μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἐμπειρία¹⁶.

β) Ἄλλοι, ὅπως ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, προκρίνουν τὴν ἀνωτερότητα τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων σὲ σχέση μετὰ τὴν ἁγία Γραφή ὡς ἐσχάτου κριτοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων¹⁷.

γ) Ἄλλοι θεολόγοι κάνουν λόγο γιὰ ὑπεροχὴ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν ἐπισκόπων ἔναντι τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰδικὰ τοῦ λαοῦ. Χαρακτηριστικὸς ἐπὶ τοῦ θέματος εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ μακαριστοῦ Στυλιανοῦ Χαρκιανᾶκι, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι σὲ περιπτώσεις κινδύνου νόθευσης τῆς ἀλήθειας τῆς πίστεως, ἡ Ἐκκλησία συγκαλεῖ Οἰκουμενικὲς Συνόδους οἱ ὁποῖες δὲν ἐκφράζουν τόσο τὴ ζωὴ τοῦ σώματος, ἀφοῦ ὁ λαὸς δὲν εἶναι πάντοτε ἕτοιμος νὰ πάρει θέση σὲ δογματικὰ ζητήματα, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ καθορίζουν μετὰ τὶς ἀποφάσεις τοὺς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν μεταγίγνουν στὸν λαόν¹⁸.

δ) Ἐπιπλέον, ὑπάρχουν ἐκεῖνοι πού, ἐνῶ ἀναγνωρίζουν τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀλάθητου σὲ ὁλόκληρο τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τονίζουν περισσότερο τὸν ρόλο τῶν ἐπισκόπων, τόσο στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, ὅσο καὶ

δ.π., σσ. 227, 230, ὅπως ἐπίσης καὶ ὅτι τὴν ἀλήθεια μποροῦν νὰ ἐκφράσουν καὶ λίγοι ἅγιοι, δηλαδὴ ἡ μειοψηφία καὶ ὄχι ἀπλῶς ἡ πλειοψηφία, ἐνῶ λίγο ἀργότερα προσθέτει ὅτι ἡ ἀλήθεια μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ καὶ ἄνευ συνόδου· βλ. Γ. Φλωρόφσκυ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, μετάφρ. Δ. Τσάμης, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη ²1991, σσ. 72-73.

16. Βλ. π. Γ. Φλωρόφσκυ, *Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1973, σσ. 207-208.

17. Βλ. *Πηδάλιον*, ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1970, σ. 120.

18. Γιὰ περισσότερα βλ. Ἀρχιμ. Στ. Χαρκιανᾶκις, *Περὶ τοῦ Ἀλάθητου τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Θεολογίᾳ*, Ἐναίσιμος ἐπὶ διδασκαρίᾳ διατριβή, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐκδ. Λόγος, Ἀθήνα 1965. Stylianos Harkianakis, Archbishop of Australia, *The Infallibility of the Church in Orthodox Theology*; transl. from the Greek by Ph. Kariatlis, ATF Press & St Andrew's Orthodox Press, Adelaide, Sydney 2008, σ. 71· Χρ. Ἀνδρουτσός, *Συμβολικὴ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, Τύποις Ἀλευρόπουλος, Ἀθήνα ²1930, σ. 120· πρβλ. Ν. Ἀ. Ματσούκας, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β΄, Ἐκθεσὶς τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεσιν μετὰ τῇ δυτικῇ χριστιανοσύνῃ*, δ.π., σ. 441· βλ. καὶ Χρ. Σταμούλης, δ.π., σ. 227.

έναντι τοῦ λαοῦ. Σὲ αὐτοὺς συγκαταλέγονται οἱ Νικόλαος Ξεξάκης, Κάλλιστος Γουέαρ, Ἀλέξανδρος Σμέμαν καὶ ἄλλοι¹⁹.

ε) Ἄλλοι ἐντοπίζουν τὸ ἀλάθητο σὲ μεμονωμένα πρόσωπα-ἁγίους, ποὺ διαδραματίζουν καθοριστικὸ ρόλο τόσο στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, ὅσο καὶ στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας γενικώτερα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀποψη τοῦ πατρὸς Ἰωάννου Ρωμανίδη, ὁ ὁποῖος δὲν διστάζει νὰ ἀμφισβητήσει ἀνοιχτὰ τὴν ἐννοια τοῦ ἀλαθήτου τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ νὰ τονίσει ὅτι οἱ Πατέρες ἦταν ποὺ ἔκαναν τὶς Συνόδους ἀλάθητες καὶ ὅχι τὸ ἀντίστροφο²⁰.

στ) Ἀπὸ τὴν Ὁρθοδοξία δὲν λείπουν ὅμως καὶ οἱ προσεγγίσεις τοῦ θέματος ὑπὸ διαφορετικὸ πρίσμα. Λόγου χάρι, ὁ Π. Τρεμπέλας, ἀφοῦ κάνει διάκριση μεταξὺ θεοπνευστίας καὶ ἀλαθήτου²¹, ἐπισημαίνει ὅτι φορέας τοῦ ἀλαθήτου εἶναι ὁλόκληρο τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας²², γιὰτι

19. Βλ. Ν. Γ. Ξεξάκης, *ὁ.π.*, σσ. 152-155 καὶ 165-166· βλ. Κ. Ware, *ὁ.π.*, σσ. 392-395· βλ. Ἀλ. Σμέμαν, *Ἡ ἀποστολὴ τῆς ἐκκλησίας στὸ σύγχρονο κόσμος*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα, 1983, σσ. 216-217. Ὁμολογουμένως ὅμως, ἡ ἀποψη αὐτὴ μοιάζει νὰ κλίνει ἀρκετὰ πρὸς τὴ διάκριση ποὺ κάνει ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἀνάμεσα σὲ ἐνεργητικὸ ἀλάθητο (*infallibilitas activa*) τοῦ *magisterium*, ποὺ εἶναι τὸ χάρισμα τῆς ὁρθῆς διδασκαλίας καὶ σὲ παθητικὸ ἀλάθητο (*infallibilitas passiva*) τῶν πιστῶν, ποὺ εἶναι τὸ χάρισμα ὁρθῆς κατανόησης τῆς διδασκαλίας. Διάκριση ἄκρως ἐπικίνδυνη, ἀφοῦ μπορεῖ εὐκόλα νὰ ὁδηγήσει στὴν τυφλὴ ὑπακοή τοῦ λαοῦ στὸ *magisterium*· γιὰ περισσότερα βλ. R. Murray, "Who or What is Infallible?"; *στό: Infallibility in the Church, An Anglican-Catholic Dialogue*, Darton, Longman & Todd, London 1968, σ. 32· S. J. Bulgakov, *The Orthodox Church*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, N.Y. 1988, σ. 57.

20. Βλ. πρωτοπρ. Ἰω. Σ. Ρωμανίδης, *Πατερικὴ Θεολογία*, ἐκδ. Παρακαταθήκη, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 118-120· Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ρωμαῖοι ἢ Ρωμηοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, πρωτοπρ. Ἰω. Σ. Ρωμανίδης (ἐπιμ.), τόμ. Α', ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 6· πρωτοπρ. Ἰω. Σ. Ρωμανίδης, «Κριτικὴ θεώρησης τῶν ἐφαρμογῶν τῆς Θεολογίας» *στό: Πρακτικὰ τοῦ Β' Συνεδρίου Ὁρθόδοξης Θεολογίας*, σ. 434· Ἰησοῦς Χριστός – Ἡ Ζωὴ τοῦ Κόσμου, *Xenia Ecumenica*, ἀρ. 39 (Helsinki 1983), σσ. 232-275· βλ. περαιτέρω Ἀρχιμ. Ἱερ. Σ. Βλάχος, *Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. Ἱερὰ Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λειβαδιὰ 1991, σ. 62· βλ. καὶ *Χαριστήρια εἰς τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος*, ἐκδ. Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 498· *πρὸβλ. Ν. Α. Ματσούκας, Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β', Ἐκθεση τῆς ὁρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη, ὁ.π.*, σ. 436 (ὑποσ. 66), 441· Χρ. Σταμούλης, *ὁ.π.*, σ. 226.

21. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμ. Β', ἐκδ. Ζωή, Ἀθήνα 1959, σ. 364.

22. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, *ὁ.π.*, σσ. 366-367· καὶ S. J. Bulgakov, *L' Orthodoxie, essai sur la doctrine de l'Eglise*, transl. from the

ἀκόμη καὶ σὲ ἐποχὲς πρόσκαιρης πλάνης, πάντα διασώζεται ὁ πυρήνας τῆς ἀλήθειας²³. Γιὰ τὸν Τρεμπέλα, αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν κοινὴν ἱστορία τῶν ὀκτὼ πρώτων αἰώνων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διασώζεται σὲ ἓνα πολὺ μεγάλο τμῆμα τῆς οἰκουμένης, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι, ἐνῶ οἱ Χριστιανικὲς ὁμολογίες ἀποκλίνουν σὲ μερικὰ μόνο σημεία, διατηροῦν ὥστόσο ὁλόκληρο τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως καὶ ὁμολογοῦν ὡς σωτῆρα τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Ν. Ματσούκας μετατοπίζει τὸ κέντρο βάρους τῆς συζήτησης καὶ ἐπισημαίνει ὅτι τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τὸ ἀλάθητο, ἀλλὰ ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν μποροῦμε νὰ μιᾶμε γιὰ τὸ ἀλάθητο καὶ τοὺς φορεῖς του, ἂν ἡ ἴδια ἡ ζωὴ δὲν εἶναι παρούσα. Τὸ θέμα εἶναι πόσο συμμετέχει κανεὶς στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ δόξα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ²⁴. Ἡ προτεραιότητα ὀφείλει νὰ δίνεται στὸ περιεχόμενο τοῦ ἀλαθήτου, τὴ μέθεξιν δηλαδὴ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἄκτιστη δόξα τῆς θείας Βασιλείας, καὶ ὄχι στὸν φορέα²⁵.

Ἀντιστοίχως, ὁ Χρ. Σταμούλης ὑπερβαίνει τὴν προβληματικὴ αὐτῆς, τονίζοντας πὼς τὸ πρόβλημα δὲν βρίσκεται τόσο στὸ ἀλάθητο καὶ στὸν φορέα του, ἀλλὰ στὸ πὼς αὐτὸ χρησιμοποιεῖται. Ἄν δηλαδὴ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἢ γιὰ νὰ ἐπιβάλλει μιὰ στεῖρα ἐξουσιαστικότητα, γεγονὸς ποὺ ἄλλωστε ἀποτελοῦσε καὶ βασικὴ μέριμνα καὶ ἀνησυχία τοῦ Καλβίνου καὶ τῶν Προτεσταντῶν²⁶. Γιὰ τὸν Σταμούλη, «τὸ ἀλάθητο δὲν σχετίζεται μὲ ὅρους καὶ δόγματα, ἀλλὰ μὲ πρόσωπα ζῶντα», ποὺ ἀλλάζουν συνεχῶς καὶ ποὺ πασχίζουν νὰ βιώσουν μιὰ κοινωνία ἀγάπης, γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ σαρκωθέντος Χριστοῦ²⁷.

Russian by C. Andronikof, *L'Age d'homme*, Lausanne 1980, σσ. 65-101.

23. Βλ. Π. Τρεμπέλας, *Δογματικὴ τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σ. 369.

24. Βλ. Ν. Α. Ματσούκας, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, *Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως...*, ὁ.π., σσ. 438-439· βλ. καὶ Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σ. 230.

25. Βλ. Ν. Α. Ματσούκας, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, *Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως...*, ὁ.π., σσ. 438-439· βλ. καὶ Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σ. 231.

26. Βλ. Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σσ. 233-234 καὶ *The Encyclopedia of Christianity*, ὁ.π., σ. 698.

27. Βλ. Χρ. Σταμούλης, ὁ.π., σ. 228.

Μέσα από όλες αυτές τις συζητήσεις γύρω από την έννοια και τους φορείς του αλάθτου, καθίσταται σαφής η διαχρονική σπουδαιότητα του θέματος τόσο σε παγκόσμιο, όσο και σε τοπικό επίπεδο, μέσα από τη θεωρητική αλλά και την πρακτική διάσταση του θέματος. Φαίνεται όμως να απουσιάζει μία επισταμένη έρευνα που να μελετά τον όρο αλάθητο, την εποχή στην οποία πρωτοεμφανίστηκε, το πώς αρχικά χρησιμοποιήθηκε, πώς εξελίχθηκε και πώς χρησιμοποιείται σήμερα. Βασικές πηγές της έρευνας αυτής οφείλουν να αποτελέσουν τα Πρακτικά των Οικουμενικών Συνόδων, αλλά και των μικρότερων συνόδων της αρχαίας Έκκλησίας, τα κείμενα των Άποστολικών Κανόνων, οι κανονικές επιστολές, ή αγία Γραφή και τα συγγράμματα των Πατέρων της Έκκλησίας²⁸. Μερικά από τα βασικά έρωτήματα που χρειάζεται να απαντηθούν από την έρευνα αυτή είναι: Τί είναι το αλάθητο; Ποιοί οι φορείς του; Πότε πρωτοεμφανίστηκε ο όρος; Πώς χρησιμοποιούταν τότε; Πώς χρησιμοποιείται σήμερα; Ποιά ή αυτόσυνειδησία των Οικουμενικών Συνόδων για τον χαρακτήρα τους; Τί συνέπειες έχει στη ζωή μας ο όρος αυτός;

Όλα αυτά τα έρωτήματα είναι αδύνατο να απαντηθούν στο παρόν άρθρο. Απαντώνται όμως εν μέρει σε άλλα πονήματά μας, έστω και με διαφορετική έστιαση²⁹. Στο παρόν άρθρο, ωστόσο, θα εξεταστεί η ύπαρξη και χρήση του όρου αλάθητο στην αρχαιοελληνική και Πατερική Γραμματεία. Το έγχειρμα αυτό είναι σημαντικό, αφ' ενός γιατί δεν έχει πραγματοποιηθεί μία τέτοια συμβολή κατά το παρελθόν αφ' ετέρου

28. Βλ. Ίω. Ρίννε επισκόπου Έλσιγκίου, *Ενότης και Όμοιομορφία εν τη Έκκλησία κατά το πνεύμα των Οικουμενικών Συνόδων*, διατριβή επί διδακτορία, *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.*, Παράρτημα αρ. 7, του ΙΕ' Τόμου, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 14-16.

29. Βλ. ένδεικτικά το άρθρο μας: "The Authority of the Council of Nicaea according to Athanasius of Alexandria", στο: *Scientific Annals of "Alexandru Ioan Cuza" – Orthodox Theology* 29, 2 (University of Iasi), όπου αναλύεται το κύρος που είχε ή Α' Οικουμενική Σύνοδος κατά τον Μ. Αθανάσιο, καθώς και τα κριτήρια που ο ίδιος παραθέτει και τα οποία προσδίδουν κύρος στη σύνοδο αυτή. Αντιστοίχως βλ. τη μελέτη μας στην αγγλική για τη χρήση του Εὐαγγελίου από τον άγιο Κύριλλο Αλεξανδρείας στη Γ' Οικουμενική Σύνοδο, προκειμένου να καταδείξει την παρουσία και προεδρία του Χριστού εν μέσω της Συνόδου και την καθοδήγηση αυτής στη λήψη θεόπνευστων αποφάσεων, όπως και την υιοθέτηση της πρακτικής αυτής από την Δ' Οικουμενική Σύνοδο στην ίδια μελέτη για το κύρος και την παρουσία του Εὐαγγελίου στις συνόδους του 5ου αϊ. Βλ. *The Presence & Authority of the Gospel-Book in the fifth-century Church Councils*, στο: <https://etheses.dur.ac.uk/12194/> [01/09/2021].

γιατί, δεδομένης τῆς ἐπιθυμίας μας στὴν Ὁρθόδοξη θεολογία νὰ μένουμε πιστοὶ στὴν πατερικὴ διδασκαλία, εἶναι σημαντικὸ νὰ γνωρίζουμε καλὰ τὴν ὁρολογία ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Πατέρες γιὰ νὰ περιγράψουν πρόσωπα καὶ καταστάσεις.

Ὁ ὅρος ἀλάθητο

στὴν ἀρχαιοελληνικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία

Παρὰ τὸν τεράστιο ὄγκο τῆς ἀρχαιοελληνικῆς καὶ Πατερικῆς γραμματείας, ὁ ὅρος ἀλάθητο ἀπαντᾷ συνολικὰ μόλις 45 φορές: ἀπὸ αὐτές, 37 εἶναι οἱ εὐρέσεις σὲ ἔργα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καὶ μόλις ὀκτῶ σὲ ἔργα ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ξένων συγγραφέων, ἢ σχόλια ἐπ' αὐτῶν. Στὴν πλειονοψηφία τῶν ἔργων αὐτῶν (34 φορές) ὁ ὅρος χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ βασικὴ τοῦ ἔννοια γιὰ νὰ περιγράψει «ἐκεῖνον ποὺ δὲν κάνει λάθος», ἐνῶ τὶς ὑπόλοιπες φορές χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ λιγότερη διαδεδομένη σημασία του ὡς συνώνυμο τοῦ «ἄληστος» γιὰ νὰ δηλώσει «ἐκεῖνον ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ξεχαστεῖ».

Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ δευτέρη ἔννοια, ὥστε νὰ ἐστιάσουμε ἐν συνεχείᾳ στὴν πρώτη, παρατηροῦμε ὅτι τὸ Λεξικὸν Σοῦδα (ἢ Σουΐδα), ἓνα ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα ἐλληνικὰ συγγράμματα τοῦ 10ου αἰ., καταγράφει τὴν ἐναλλακτικὴ ἐρμηνεία τοῦ ὅρου ὡς: «Ἄληστος: ἀλάθητος»³⁰. Ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως τὸν 4ο αἰῶνα ἀναφέρει γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ μνήμη Κυρίου: «Ὁ δὲ ἀγαπῶν τὸν Κύριον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, καὶ ἔχων τὴν αὐτοῦ μνήμην ἀλάθητον»³¹. Ὁ ἅγιος Φώτιος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τὸν 9ο αἰῶνα, σχολιάζοντας τὴν Πρὸς Ἑβραίους 11, 4, ἐξηγεῖ γιὰ ποιὸν λόγο εἶναι ἀείμνηστος ὁ Ἄβελ ὡς: «αὕτη γὰρ γέγονεν αἰτία τοῦ ἀείμνηστον καὶ ἀλάθητον εἶναι τὸν Ἄβελ»³². Ἐνῶ

30. Σοῦδα, *Λεξικόν*. Ἀντίστοιχη χρῆση τοῦ ὅρου ὑπάρχει καὶ στὸ *Scholia in Aeschylum*, τοῦ Φραντσέσκο Ρομπορτέλλο (16ος αἰ.), ὅπου ἀναφέρεται «[ἄλαστα] ἀλάθητα». Βλ. Φραντσέσκο Ρομπορτέλλο, *Σχόλια στὸν Αἰσχύλο, Ὑπόθεσις τῆς τοῦ Αἰσχύλου τραγωδίας ἢ ἐπιγράφεται Πέρσαι*.

31. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Λόγος παραινετικὸς περὶ μετανοίας*, PG 60, 684 [Ἡ Πατρολογία τοῦ Migne κατατάσσει τὸ ἔργο ὡς νόθο].

32. Φωτίου Α' Κωνσταντινουπόλεως, *Τεμάχια εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Ἑβραίους*, σ. 50.

τὰ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως, ἔργο τοῦ 11ου αἰ. ποὺ καταγράφει μεταξὺ ἄλλων τὴν ἱστορία καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναφέρει γιὰ τὶς στῆλες ποὺ κατασκεύασε ὁ Μ. Κωνσταντῖνος: «ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἤκασι διάφοροι στῆλαι παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, αἱ καὶ ἐτέθησαν καὶ ἐστηλώθησαν, ἐν ᾧ οἱ διερχόμενοι ταῦτα καὶ πεπειραμένοι ἔχωσιν τὸ ἀλάθητον τῶν ἐσχάτων»³³. Μὲ τὴν ἴδια ἔννοια χρησιμοποιεῖ δύο φορές τὸν ὅρο καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης (12ος αἰ.) στὸ ἔργο του *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν*: τὴν πρώτη γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὶς συμφορὲς: «Ἐπαλαστεῖν δὲ λέγεται, τὸ δεινοπαθεῖν ὡς ἐπὶ ἀλάστοις καὶ ἀλαθήτοις κακοῖς»³⁴ καὶ τὴ δεύτερη γιὰ νὰ περιγράψει τὸν Ἑκτορα: «Ὅρα δὲ, ὡς ἠρκέσθη νῦν σωφρόνως ὁ Ἀχιλλεὺς ἀλαστον εἰπεῖν τὸν Ἑκτορα, ὡς ἀλάθητα λυπήσαντα»³⁵.

Τὶς περισσότερες φορές ὅμως, καθὼς εἴπαμε, ὁ ὅρος ἀλάθητο χρησιμοποιεῖται στὴν ἀρχαιοελληνικὴ καὶ Πατερικὴ γραμματεία γιὰ νὰ δηλώσει αὐτὸν ποὺ δὲν κάνει λάθη. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ὁ ὅρος ἀποδίδεται συνήθως στὸν Θεό (26 φορές), ἐνῶ σπανιώτερα σὲ κάποιον ἄνθρωπο (δύο φορές), ἀντικείμενο ἢ ἐνέργεια (ἕξι φορές).

Ἐνδεχομένως, ἡ πρώτη φορὰ ποὺ καταγράφεται ὁ ὅρος στὴν ἐλληνικὴ γραμματεία εἶναι γιὰ νὰ περιγράψει τὴν ιδιότητα τοῦ Θεοῦ σὲ δύο μύθους τοῦ Αἰσώπου (6ος αἰ. π.Χ.), τοῦ κορυφαίου ἐκπροσώπου τῆς ἀρχαίας διδακτικῆς μυθολογίας. Στὸν μῦθο τοῦ κακοπράγμονος ἀνδρός, ἓνας πονηρὸς ἄνθρωπος βάζει στοίχημα μὲ ἓναν φίλο του πὼς θὰ ἀποδείξει ὅτι τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν δὲν γνωρίζει τὴν ἀλήθεια. Ἐπισκέπτεται τὸ μαντεῖο καὶ στέκεται μπροστὰ στὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Στὸ χέρι του κρατάει κρυμμένο ἓνα πτηνόν. Γιὰ νὰ δοκιμάσει τὸν θεὸ σκοπεύει νὰ τὸν ρωτήσῃ ἂν τὸ πτηνόν ποὺ κρατάει στὰ χέρια του εἶναι ζωντανόν ἢ νεκρό. Ἄν ὁ θεὸς ἀπαντήσῃ ὅτι εἶναι νεκρό, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀνοίξῃ τὴ χούφτα του καὶ θὰ τὸ παρουσιάσῃ ζωντανόν. Ἐνῶ ἂν ὁ θεὸς ἀπαντήσῃ ὅτι εἶναι ζωντανόν, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ σφίξῃ τὴ χούφτα του

33. Ψευδο-Κωδινού, *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως* 2, 73.

34. Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν* 1, 55.

35. Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν* 4, 613.

κρυφὰ γιὰ νὰ τὸ πνίξει καὶ θὰ τὸ παρουσιάσει νεκρό, βγάζοντας ἔτσι «ψεύτη» τὸν θεό. Ὁ θεὸς τὸ ἀντιλήφθηκε αὐτὸ καὶ τοῦ ἀπάντησε ὅτι δὲν πρέπει νὰ δοκιμάζει ὁ ἄνθρωπος τὸν θεό, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἡ τύχη τοῦ πτηνοῦ ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ νὰ κλείσει ὁ Αἴσωπος μὲ τὸ συμπέρασμα: «ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι τὸ θεῖον ἀπαρεγχείρητον καὶ ἀλάθητον ἐστὶ»³⁶. Ἀντιστοίχως, σὲ ἕναν ἄλλον μῦθο, δύο νέοι πηγαίνουν σὲ ἕνα μαγειρεῖο καὶ ὅταν κάποια στιγμή ὁ μάγειρας δὲν προσέχει, παίρνει ὁ ἕνας νεαρὸς ἕνα χοιρινὸ μποῦτι καὶ τὸ βάζει στὸν κόρφο τοῦ ἄλλου. Μόλις συνειδητοποιεῖ ὁ μάγειρας ὅτι τὸ μποῦτι λείπει, κατηγορεῖ τοὺς νεαροὺς γιὰ κλοπὴ καὶ ἐκεῖνοι τὸ ἀρνοῦνται. Ὅποτε ὁ μάγειρας τοὺς ἀπαντᾷ ὅτι ἀκόμη καὶ ἂν τὸν κοροϊδέψουν ἐκεῖνον, δὲν μποροῦν νὰ κρυφτοῦν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν θεό. Τὴν παντογνωσία αὐτὴ τοῦ θεοῦ βεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ Αἴσωπος στὸ τέλος τῆς διήγησής μὲ τὴν ἐξῆς φράση: «ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι, κἂν ἄνθρωποι διακρουσώμεθα ἐπιπορευόμενοι, θεὸν δὲ οὐδαμῶς ἀλάθητον γὰρ τὸ θεῖον». Τὰ δύο αὐτὰ παραδείγματα εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέροντα καὶ σημαντικά, ἂν ἀναλογισθεῖ κανεὶς ὅτι κάνουν λόγο γιὰ ἀλάθητο καὶ παντογνωσία τοῦ θεοῦ, σὲ μία περίοδο ὅπου κυριαρχεῖ τὸ δωδεκάθεο, τοῦ ὁποῦ οἱ θεότητες ἔφεραν ἀνθρώπινα πάθη καὶ ἀδυναμίες καὶ σὲ καμμία περίπτωση δὲν θεωροῦνταν ὡς ἔχουσες κάποιου εἶδους ἀλάθητο ἢ παντογνωσία, δεδομένης τῆς πεπερασμένης τους ὑπαρξῆς³⁷. Στὴν ἀρχαιότητα, ὁ ὅρος ἀπαντᾷ καὶ στὶς *Μαντεῖες* τοῦ Ἀστραμφύχου (πρὸ τοῦ 4ου αἰ.), αὐτὴ τὴ φορά ὅμως ὄχι γιὰ νὰ περιγράψει τὸν θεὸ ὡς ἀλάθητο, ἀλλὰ γιὰ νὰ προβλέπει τὴν τέλεια ἀπόδραση κάπου: «ἀλάθητος ἐστὶ σου ὁ δρασμός»³⁸.

Στὴν Πατερικὴ γραμματεία, ὅπως προείπαμε, ὁ ὅρος ἀναφέρεται ὡς χαρακτηριστικὸ κυρίως τοῦ Θεοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ λείπουν καὶ ὀρισμένες ἐξαιρέσεις. Μάλιστα δέ, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ τονισμὸς τοῦ ἀλαθῆτος τοῦ Θεοῦ γίνεται ἀπὸ Πατέρες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν σχολὴ τῆς Ἀλεξάνδρειας, κάποιοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαδραμάτισαν καταλυτικὸ ρόλο στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους,

36. Αἰσώπου, *Μῦθοι*, *Ἀνὴρ κακοπράγμων* 36, 2-3.

37. Αἰσώπου, *Μῦθοι*, *Νεανίσκοι καὶ μάγειρος* 67, 2.

38. Ἀστραμφύχου *Αἰγυπτίου πρὸς τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον περὶ προρρήσεως διαφορῶν ζητημάτων*, 13.

ὅπως ὁ Μ. Ἀθανάσιος στὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ τῆς Νικαίας (325) καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας στὴν Γ΄ Οἰκουμενικὴ τῆς Ἐφέσου (431). Πιὸ συγκεκριμένα:

Ὁ Δίδυμος ὁ Τυφλός, θεολόγος, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας καὶ διδάσκαλος στὴν κατηχητικὴ σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦ 4ου αἰώνα, εἶναι ὁ πρῶτος Πατέρας ποὺ κάνει χρῆση τοῦ ὅρου γιὰ νὰ περιγράψει τὸν Θεὸ ὡς παντογνώστη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ κρυφτεῖ. Στὸ ἔργο του *Περὶ Τριάδος* ἀναφέρει γιὰ τὴν πτώση τῶν Πρωτοπλάστων: «ὁ μετὰ ἀνθρώπων γενόμενος Θεός, ὁ πάλαι εἰπὼν Ἀδάμ, ποῦ εἶ; [...] ὁ Ἀδὰμ ὁ τῷ ἀλαθῆτι Θεῷ ἀποκρινάμενος· Γυμνός εἰμι, καὶ ἐκρύβην»³⁹.

Ἀντιστοίχως, ὁ Μ. Ἀθανάσιος (4ος αἰ.), ἐρμηνεύοντας τὸν Ψαλμὸ 10, διευκρινίζει ὅτι ὅταν ὁ ψαλμιστὴς ἀναφέρεται στοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Θεοῦ, τὸ κάνει συμβολικὰ γιὰ νὰ δηλώσει τὴν παντογνωσίαν τοῦ παντεπόπτη Θεοῦ: «ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποβλέπουσιν. Τὸ ἀλάθητον σημαίνει τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμοὺς δὲ τὴν εὐεργετικὴν ἐπισκοπὴν»⁴⁰. Παράλληλα, τὸ νόθο *Σύνταγμα* διδασκαλίας προτρέπει τοὺς Χριστιανοὺς νὰ μὴ ἐξαπατοῦν τοὺς ἄλλους, γιὰτὶ τοὺς βλέπει ὁ ἀλάθητος ὀφθαλμὸς τοῦ Θεοῦ: «Μὴ δολιεύσῃ ἐνώπιον τῶν ἀλαθῆτων ὀφθαλμῶν τοῦ θεοῦ»⁴¹.

Στὸ ἀλάθητο τοῦ παντογνώστη Θεοῦ ἀναφέρεται τὴν ἴδια ἐνδεχομένως περίοδο καὶ ἡ *Εὐχὴ* τοῦ ἁγίου Μακαρίου: «Κύριε, ἐνώπιον τῶν ἀλαθῆτων σου ὀφθαλμῶν οὐκ ἐπαυσάμην πάντα ἐργάζεσθαι τὰ πονηρὰ καὶ αἰσχρά»⁴², ὁ Λόγος ΛΖ΄ στὸ ἀλάθητο τοῦ Θεοῦ Λόγου: «θεὸς ἐκ θεοῦ, ἄχραντος, ἀναλλοίωτος, ἀκατάληπτος, ἐν δικαιοσύνῃ ἀπαράλλακτος, ἐν γνώσει ἀλάθητος, ἐν δυνάμει ἀνίκητος»⁴³, καὶ ὁ Λόγος ΛΘ΄ στὴν ἀλάθητη θεία χάρις: «Ὁ ἄνθρωπος ἀγνοεῖ, ἀλλὰ πιστεύειν ὀφείλει, ὅτι ἡ

39. Διδύμου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ Τριάδος*, PG 39, 697.

40. Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Ψαλμὸν Γ΄* (11), PG 27, 93.

41. Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, *Σύνταγμα διδασκαλίας πρὸς μονάζοντες καὶ πάντας χριστιανοὺς κληρικοὺς τε καὶ λαϊκοὺς*, σ. 124 (νόθο). Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἐνῶ τὸ παραπάνω χωρίο ὑπάρχει στὸν *Θησαυρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας* (*Thesaurus Linguae Graecae* 8.0) ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν *Πατρολογία* τοῦ Migne ποὺ ἀναφέρει ἀπλᾶ: «Μὴ δολιεύου ἐνώπιον Κυρίου» (PG 28, 840).

42. Ψευδο-Μακαρίου, *Εὐχὴ τοῦ ἁγίου Μακαρίου*, PG 34, 448.

43. Ψευδο-Μακαρίου, *Sermones* 64 (collectio B), Λόγος ΛΖ΄ (37) 1, 3.

χάρις ἀλάθητός ἐστι· καὶ ὅταν εὖρη κεκαλυμμένα τῆς ψυχῆς τραύματα, τότε τοῖς ἔξωθεν θλιβεροῖς ἀρμοδίως παραχωρεῖ σε»⁴⁴.

Τὴν ἴδια ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ Μ. Ἀθανασίου, κατὰ τὴν ὁποία οἱ βιβλικὲς ἀναφορὲς στοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Θεοῦ δηλώνουν τὸ ἀλάθητο καὶ τὴν παντογνωσία του, ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (ἀρχὲς 5ου αἰ.) τόσο στὴν ἐρμηνεία του στὸν Ψαλμὸ 10: «Ἡ ὀφθαλμὸς τὸ ἀλάθητον τοῦ Θεοῦ σημαίνει»⁴⁵ ὅσο καὶ στὸ Περὶ τῆς παναγίας Τριάδος: «Ὁφθαλμοὺς μὲν οὖν Θεοῦ καὶ βλέφαρα καὶ ὄρασιν, τὴν τῶν ἀπάντων ἐποπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἐννοήσωμεν, ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως ἐντελεστεράν γινώσιν καὶ πληροφορίαν ἐγγίνεσθαι»⁴⁶.

Μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα (τέλη 5ου αἰ.) στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Προκόπιος ὁ Γαζαῖος, καθηγητὴς ρητορικῆς καὶ ἐρμηνευτῆς τῶν Ἀγίων Γραφῶν, ἐξηγεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλαστεῖ μὲ νοῦ καὶ λόγο ὥστε νὰ κοιτᾷ, νὰ ἐρωτεύεται καὶ νὰ ὀρέγεται τὸν Θεὸ ὡς ἀλάθητη γνώση καὶ τελικὸ προορισμό: «οὕτω καὶ ὁ ἄνω πρὸς Θεὸν ὡς ἀρχέτυπον ὁρᾷν τε καὶ τούτου ἐρᾷν ὡς ἀλαθῆτου γνωστοῦ καὶ ἐσχάτου ὀρεκτοῦ, πλασθεὶς ἄνθρωπος ὁπότεν τῶν οἰκείων κατὰ νοῦν καὶ λόγον ἔξεων τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀρετῆς ἐκὼν ἀπαλλοτριωθῇ, τοῖς ἀτιμοποιοῖς δεδούλωται πάθῃσιν»⁴⁷.

Στὴν ἴδια περιοχὴ, ἀλλὰ λίγο περισσότερο ἀπὸ ἓναν αἰῶνα ἀργότερα, ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς (7ος αἰ.), ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους Πατέρες καὶ μυστικοὺς θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας μας, γράφει στὴ Μυσταγωγία του γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ἀλάθητο: «Τὴν ἀλήθειαν δὲ καὶ τὸ ἀγαθόν, τὸν Θεὸν ἔλεγε δηλοῦν, ἀλλὰ τὴν μὲν ἀλήθειαν, ὅταν ἐκ τῆς οὐσίας τὸ θεῖον σημαίνεσθαι δοκῇ· ἀπλοῦν γάρ, καὶ μόνον, καὶ ἓν, καὶ ταῦτόν, καὶ ἀμερές, καὶ ἄτρεπτον, καὶ ἀπαθὲς πρᾶγμα ἡ ἀλήθεια καὶ ἀλάθητον, καὶ παντελῶς ἀδιάστατον»⁴⁸, καθὼς καὶ «τὴν δὲ ἄληστον γινώσιν, σοφίας τε καὶ θεωρίας καὶ γνώσεως, ἥγουν δυνάμεως καὶ ἔξεως καὶ ἐνεργείας, τὴν περὶ τὸ γνωστὸν τὸ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν γινώσιν

44. Ψευδο-Μακαρίου, *Sermones* 64 (collectio B), Λόγος ΛΘ' (39) 3, 1.

45. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τοὺς Ψαλμούς*, PG 69, 793.

46. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ τῆς παναγίας Τριάδος*, PG 77, 1148.

47. Προκοπίου τοῦ Γαζαίου, *Ἐρμηνεία εἰς τὰς Παροιμίας*, PG 87, 1493.

48. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία* Ε' (5), PG 91, 673.

ἀκατάληκτον καὶ ἐκτικὴν ἀεικινήσιαν, ἥς πέρας ἐστίν, ὡς ἀλάθητον γνωστόν, ἡ ἀλήθεια· ὃ καὶ θαυμάζειν ἄξιον, πῶς τὸ ἄληστον λήγει περιγραφόμενον, ἢ δηλονότι ὡς Θεῷ τῇ ἀληθείᾳ περατούμενον· Θεὸς γὰρ ἡ ἀλήθεια περὶ ὃν ἀκατάληκτως τε καὶ ἀλήστως κινούμενος ὁ νοῦς, λήγειν οὐκ ἔχει ποτὲ τῆς κινήσεως, μὴ εὐρίσκων πέρας ἔνθα μὴ ἔστι διάστημα»⁴⁹.

Κατὰ τὸν 8ο αἰῶνα συνεχίζει νὰ κυριαρχεῖ ἡ ἀποκλειστικὴ σύνδεση μεταξὺ ἀλαθῆτου καὶ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, προκειμένου νὰ δηλωθεῖ ἡ παντογνωσία τοῦ παντεπόπτη Θεοῦ, αὐτὴ τὴν φορὰ μέσα ἀπὸ τὴν Ἑκδοσὴ ἀκριβῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τοῦ μεγάλου δογματολόγου ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ: «Δεύτερον δὲ τὸ θεὸς ὄνομα, ὃ λέγεται ἢ ἐκ τοῦ θέειν καὶ περιέπειν τὰ σύμπαντα ἢ ἐκ τοῦ αἰθεῖν ὃ ἐστὶ καίειν (ὁ γὰρ θεὸς πῦρ καταναλίσκον πᾶσαν κακίαν ἐστίν) ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα ἀλάθητος γὰρ ἐστὶ καὶ πάντων ἐπόπτης. Ἐθεάσατο γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἀχρόνως ἐννοήσας καὶ ἕκαστον κατὰ τὴν θελητικὴν αὐτοῦ ἄχρονον ἔννοιαν, ἥτις ἐστὶ προορισμὸς καὶ εἰκὼν καὶ παράδειγμα, ἐν τῷ προορισθέντι, καιρῷ γίνεται»⁵⁰. Στὸ ἴδιο ἔργο ἐπαναλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ ἁγ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ὅτι οἱ βιβλικὲς ἀναφορὲς στοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Θεοῦ γίνονται γιὰ νὰ δηλώσουν τὸ ἀλάθητο καὶ τὴν παντογνωσίαν του: «Ὅσα τοίνυν περὶ θεοῦ σωματικώτερον εἴρηται, συμβολικῶς ἐστὶ λελεγμένα, ἔχει δὲ τινα ὑψηλοτέραν διάνοιαν· ἀπλοῦν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον. Ὁφθαλμοὺς μὲν οὖν θεοῦ καὶ βλέφαρα καὶ ὄρασιν τὴν τῶν ἀπάντων ἐποπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἐννοήσωμεν ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως ἐντελεστέραν γινώσιν τε καὶ πληροφορίαν ἐγγίνεσθαι»⁵¹.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 9ου αἰῶνα συναντοῦμε, πιθανῶς γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἀρχαιοελληνικὴ καὶ Πατερικὴ γραμματεία, τὸν ὅρο ὡς περιγραφικὸ κάποιου ἀνθρώπου, ἔστω καὶ δίκην ρητορείας. Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ

49. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία* Ε' (5), PG 91, 677.

50. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* Θ' (9), PG 94, 836-837.

51. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* ΙΑ' (11), PG 94, 841.

Στουδίτης, ἡγούμενος τῆς Μονῆς Στουδίου στήν Κωνσταντινούπολη, ἀποστέλλει ἀπαντητική ἐπιστολή στόν αὐτοκράτορα Νικηφόρο Α΄ σχετικά μέ τὰ κριτήρια ἐκλογῆς ποῦ θά πρέπει νά πληροῖ ὁ νέος Πατριάρχης, δεδομένης τῆς κοιμήσεως τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου τò 806: «*Ἦνίκα τοίνυν οὐχ ὀρώμεν τοιοῦτον, οὐδὲ ἀποτολμῶμεν ψηφίσασθαι. τοῦτο δὲ ὡς ἐν ὑπομνήσει μετὰ συστολῆς καὶ αἰδοῦς ὑποτιθέμεθα, ὅπερ ἀλάθητόν ἐστι πάντως τῇ πολυτείρῳ καὶ θεῖα μεγαλονοία σου, ἵνα ἀπό τε τῶν ἐπισκόπων ἀπό τε τῶν ἡγουμένων ἀπό τε τῶν στυλιτῶν ἀπό τε τῶν ἐγκλειστῶν, εἴτα τοῦ κλήρου ὑποδεχόμενος ἐκλογὴν ἐξ αὐτῶν τε τῶν ἐπιδεδωκότων λαβὼν τοὺς ἐν συνέσει καὶ φρονήσει καὶ βίῳ τῶν ἄλλων προέχοντας (καταβάτωσαν γὰρ καὶ στυλῖται ἐκβαινέτωσάν τε καὶ ἐγκλειστοί, ἐπεὶ περ κοινῇ καὶ συμφέρον τὸ ζητούμενον)* ἐπικρίνη καὶ συγκρίνη καὶ σὺν αὐτοῖς ἀποδείξῃ τὸν ἀξιώτερον»⁵². Ἡ χρῆση τοῦ ὅρου ἀλάθητο ἐδῶ γιὰ νά χαρακτηρίσει τὴν «πολύπειρη καὶ θεῖα μεγαλόνοια» τοῦ αὐτοκράτορα γίνεται πιθανῶς μέ τρόπο ρητορικό, δεδομένης τῆς ἐπικρατοῦσας κατάστασης στήν αὐτοκρατορία, ὅπου ἡ εἰκονομαχικὴ ἔριδα ἀναζωπυρῶνεται σταδιακά, δύο δεκαετίες μετὰ ἀπὸ τὴν Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (787), καὶ τὸν Νικηφόρο Α΄ νά ἔχει ἀνέλθει στόν θρόνο κατόπιν ἀνατροπῆς τῆς εἰκονόφιλης αὐτοκράτορος Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας ἀπὸ εἰκονομάχους ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ. Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐξυψώνει ρητορικὰ τὸν αὐτοκράτορα, ὥστε νά αὐξήσει τίς προσδοκίες στὰ μάτια τῶν ἀναγνωστῶν τῆς ἐπιστολῆς. Θέτοντας ὑψηλὰ τὸν πήχη καὶ συνδυάζοντάς τον μέ τὰ κριτήρια ποῦ παραθέτει ὁ ἅγιος, δημιουργεῖται ἔντεχνα ἡ ἐξίσωση τῶν κριτηρίων ἐκλογῆς τοῦ νέου Πατριάρχῃ, μέ τὸν ἐπιθυμητὸ τρόπο δράσεως τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τὴν ἠθική του ποιότητα. Μὲ ἀπλᾶ λόγια, ἂν ὁ αὐτοκράτορας θέλει νά φανεῖ «ἀλάθητος» καὶ ἔχων «πολύπειρον καὶ θεῖαν μεγαλόνοια», ὀφείλει νά ὀρίσει ὡς Πατριάρχῃ αὐτὸν ποῦ θά πληροῖ τὰ κριτήρια τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἡ ἱστορία φυσικὰ ἐμελλε νά διαφεύσει τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτὸν τοῦ αὐτοκράτορα, ἀφοῦ ὁ ἴδιος φυλάκισε τὸν ἅγιο ὥστε νά ἐκλέξει ἀπερίσπαστος ὡς Πατριάρχῃ τὸν λαϊκὸ καὶ συνονόματό του Νικηφόρο Α΄, γεγονός ποῦ προκάλεσε τίς ἔντονες ἀντιδράσεις κληρικῶν καὶ μοναχῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, τὸν ὁποῖο καὶ

52. Θεοδώρου Στουδίτου, *Ἐπιστολὴ 16, Νικηφόρῳ βασιλεῖ*, PG 99, 960.

ἐξόρισε τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 809. Οἱ εἰκονόφιλοι χρονικογράφοι τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής, κατέγραψαν στὴν ἱστορία μὲ μελανὰ χρώματα τὴ διακυβέρνηση τοῦ Νικηφόρου Α΄.

Περίπου μισὸ αἰῶνα ἀργότερα, ὁ Μέγας Φώτιος (9ος αἰ.), ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐμβληματικότερους Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, χρησιμοποιεῖ καὶ πάλι τὸν ὅρο «ἀλάθητο» ὡς χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ Θεοῦ, αὐτὴ τὴ φορά ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς μέλλουσας Κρίσης: «τί δὲ δύναται ὁ μέλλων αἰὼν; καὶ τί ἐστὶν αὐτοῦ ἡ χρεία καὶ τὸ ἔργον; ὅτι ἐν αὐτῷ ἕκαστος ὢν ἔπραξε τὴν ἀμοιβὴν εὐρίσκει, ὅτι οὐκ ἔχει τέλος οὔτε ἡ τιμωρία ἢ ἐν αὐτῷ, οὔτε ἡ εὐδαιμονία, ὅτι τότε μᾶλλον τό τε ἀλάθητον τοῦ κριτοῦ καὶ τὸ δίκαιον φανερωθήσεται, καὶ πολλὰ ἕτερα. τοὺς οὖν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταῦτα μαθόντας, φησὶν, εἴτα παραπεσόντας ἀδύνατον καὶ ἐξῆς»⁵³.

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰ. καὶ ἐντεῦθεν, ὁ ὅρος ἀλάθητος ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται στὴν ἐλληνικὴ γραμματεία μία κάποια ἐλαστικώτερη χρήση, ἀποδιδόμενος καὶ σὲ ἄλλα πρόσωπα καὶ καταστάσεις, παράλληλα πάντοτε μὲ τὴν παραδοσιακὴ του χρήση ὡς χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ παντεπόπτη καὶ παντογνώστη Θεοῦ.

Ὁ Ἀρέθας (9ος αἰ.), ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας καὶ ἐξέχων θεολόγος τῆς Μεσοβυζαντινῆς περιόδου, χαρακτηρίζει ὡς ἀλάθητη τὴν ὄραση τοῦ ἀετοῦ τῆς Ἀποκάλυψης: «Ἀετὸς δέ, τῶν τετραμόρφων, καὶ οὐκ ἄλλο τῶν περὶ τὸν θρόνον δηλωθέντων, ἅτε τούτων οὐδενὸς τὸ ἵπτασθαι. Ἐξ οὗ καὶ τὸ μεσουράνημα καταλαβεῖν ἦν εὐπετῶς, καὶ ἅμα ὡς ἔχον τῇ ὀξυωπίᾳ (ὁ σύμφυτον ἀετοῖ;) τὸ ἀλάθητον, περισταίῃ τοῖς κατηκόοις τὰ ἐφ' οἷς ἐκβοᾷ»⁵⁴.

Ὁ Ἰγνάτιος ὁ διάκονος (9ος αἰ.), ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους ἀγιολόγους συγγραφεῖς τῆς περιόδου, χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο ἀλάθητον ὡς συνώνυμο τοῦ «ξεκάθαρα». Καταγράφει ἓνα περιστατικὸ μεταξὺ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορα Λέοντος Ε΄ (β. 813-820) καὶ ἐνὸς ἀνωνύμου Χριστιανοῦ (ἐνδεχομένως τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου). Ὁ Λέων ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι «ξεκάθαρο» ὅτι ὁ Θεὸς τὸν ἐπέλεξε ὡς

53. Φωτίου Α΄ Κωνσταντινουπόλεως, *Τεμάχια εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Ἑβραίους*, σ. 645.

54. Ἀρέθα Καισαρείας, *Συλλογὴ ἐξηγήσεων*, PG 87, 1493.

αὐτοκράτορα γιὰ νὰ διατηρεῖ τὶς ἰσορροπίες, καὶ ὁ συνομιλητὴς τοῦ τοῦ ἀπαντᾷ (πάλι μὲ χρήση ρητορικῆς) ὅτι ὄντως εἶναι «ξεκάθαρα» θέλημα Θεοῦ, ἀλλὰ κατηγορεῖ τὸν αὐτοκράτορα ὅτι δὲν τηρεῖ τὶς ἰσορροπίες γιὰ τὶς ὁποῖες ἐπελέγη ἀπὸ τὸν Θεό (ἦτοι καὶ πάλι φαίνεται ὁ αὐτοκράτορας ἀνακόλουθος ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴ ποὺ τοῦ ἔχει ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό): «Πρὸς οὓς ὑπόδρα ἰδὼν ὁ θυμολέων φησὶν: [ΛΕΩΝ Ε΄:] καὶ ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, καὶ πᾶσιν ἀλάθητόν ἐστιν, ὡς ὑπὸ θεοῦ μεσιτεύειν ἐπὶ ταυτηνὶ τὴν μεγαλῶνυμον καὶ λογικὴν ποίμνην ἐτάχθημεν [...]. [ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ:] Ὅτι μὲν, ὦ βασιλεῦ, κρίμασιν οἷς ἀγνοοῦμεν, ἐπὶ τὴν μεγίστην Χριστοῦ ποίμνην μεσιτεύειν ἐτάχθητε, καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσιν, ὡς ἔφης, ἀλάθητόν ἐστιν. ὅτι δὲ τὰ ζυγὰ τῆς μεσιτείας ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς ὑμῖν ἑτεροῶς πεπνευμάσθαι ἤκιστα τοῖς κρίνειν ὁρθῶς ἐπισταμένοις ἡγνῶνται»⁵⁵.

Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ, ὁ Ἰωσήφ Γενέσιος (10ος αἰ.), Βυζαντινὸς χρονικογράφος, περιγράφει ὡς ἀλάθητη τὴν πτώση ἑνὸς ἐκ τῶν δύο παλαιστῶν: «συνῆλθον οὖν, συνῆλθον κατὰ παλαιστραν ἀμφοτέρω: ὧν ὁ μὲν μετεωρίζειν πειρᾶται Βασίλειον, ὁ δὲ μὴ ἐνεγκὼν τὴν Βασιλείου ἀντίβασιν μετεωρίζεται παραυτὰ γενναιότατα καὶ περιστρέφεται ταχίστω κινήματι, καὶ τῇ κατὰ πόδρεζαν προσπλοκῇ, ὡς ὁ ἐγχώριος λόγος, πρὸς γῆν καταφέρεται, ὑποστὰς πτώσιν ἀλάθητον, ὡς καὶ παραψυχὴν τοῖς πᾶσιν εἶναι λογίζεσθαι, εἰ καὶ μετὰ πολὺν χρόνον ὕδασι πολλοῖς κατάρραντισθεῖς μόλις ἀνέσφηλεν»⁵⁶.

Ὁ Λέων ὁ διάκονος (10ος αἰ.), ἕτερος Βυζαντινὸς χρονικογράφος, καταγράφει τὸν ὄρο καὶ πάλι ὡς ἀλάθητον ὀφθαλμὸς γιὰ νὰ δηλώσει τὴν παντογνωσίαν τοῦ Θεοῦ: «ὅς γε τὸν ἀλάθητον καὶ μέγαν ὀφθαλμὸν λήσειν οἰόμενος»⁵⁷, καθὼς καί: «Μίαν ἀρχὴν ἐξεπίσταμαι, τὴν ἀνωτάτην καὶ πρώτην, ἥτις ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὸ τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου παρήγαγε σύστημα. δύο δὲ τὰς ἐν τῷδε τῷ βίῳ γινώσκω καὶ τῇ κάτω περιφορᾷ, ἱερωσύνην καὶ βασιλείαν, ὧν τῇ μὲν τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν, τῇ δὲ τὴν τῶν σωμάτων κυβερνήσιν ἐνεχείρισεν ὁ δημιουργός, ὡς ἂν μὴ τούτων χωλεύσοιτο μέρος, ἄρτιόν τε καὶ ὀλόκληρον διασώζοιτο. τοίνυν, ἐπεὶ τὸ χρεὼν ὁ τὴν ἐκκλησίαν ἰθύνων

55. Ἰγνατίου διακόνου, *Βίος ἀγίου Νικηφόρου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 186.

56. Ἰωσήφ Γενεσίου, *Βασιλεῖαι* 4,26.

57. Λέοντος Διακόνου, *Ἱστορία*, PG 117, 709.

ἐξέτισεν, ἔργον μὲν τούτου τοῦ ἀλαθήτου πέφυκεν ὀφθαλμοῦ, τὸν κατ-
ευμεγεθοῦντα πάντων εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν θείων παραγαγεῖν, ᾧ
καὶ πρὸ τοῦ πλασθῆναι τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν ἀνθρώπων διέγνωσται»⁵⁸.

Σὲ συναφὲς πλαίσιο κινοῦνται καὶ ὁ ὁσιος Συμεὼν ὁ Μεταφραστής
(10ος αἰ.), ὁ γνωστότερος ἀγιολόγος τῆς περιόδου καὶ συγγραφέας τοῦ
Μηνολογίου, ὅπως καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός (11ος αἰ.), ὁ πολυγραφώτατος
καὶ πολυπράγμων μοναχός. Ἀμφότεροι κάνουν χρήση τοῦ ἀλαθήτου μὲ
τὴν παραδοσιακὴ Πατερικὴ του χρήσιμη τὴν ἐρμηνεία τῆς Π.Δ., ὡς ἴδιον
τοῦ παντεπόπτη καὶ παντογνώστη Θεοῦ. Ὁ Συμεὼν ἀναφέρει γιὰ τὴν
πτώση τῶν Πρωτόπλαστων: «μετὰ τὸ τόλμημα εἰς συναίσθησιν ἐλθόντες
τοῦ πταίσματος, τῷ κριτικῷ κρατοῦνται φόβῳ καὶ κρύπτεσθαι τὸν
ἀλάθητον ὀφθαλμὸν καὶ παραιτοῦνται τὴν πρόοδον καὶ ἀναδύονται
τὴν παράστασιν»⁵⁹. Καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, ἐρμηνεύοντας τὸν Ψαλμὸ 50
τοῦ Δαβίδ, σχολιάζει: «σοὶ γοῦν μόνῳ ἤμαρτον, ᾧ δὴ καὶ τὸ πονηρὸν
ἐναντίον πεποίηκα. τὸν μὲν γὰρ διέλαθον καὶ τῷ γάμῳ ἐπιβουλεύσας
καὶ τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον ἐπενεγκών· οὔτε γὰρ τὴν μοιχείαν διέγνωκε,
καὶ τὸ τοῦ θανάτου κόνδου ἀθρόως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐκπέπωκε·
σὲ δὲ τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν οὐκ ἠδυνήθην λαθεῖν. ἀλλ’ εἰ καὶ ἐν
νυκτὶ εἴργαστό μοι τὸ παρανόμημα, εἰ καὶ σκότον εἶχον τῆς ἀμαρτίας
φύλακα καὶ συμπράκτορα, ἀλλ’ ὥσπερ ὑπὸ τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς δρῶν
τὸ ἀμάρτημα, ἐνώπιόν σου ἐδόκουν τοῦτο ποιεῖν»⁶⁰.

Ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ Βυζαντινὸς ρήτορας
Ἰωάννης Σικελιώτης (11ος αἰ.), ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ μοναδικός (μὴ
συνυπολογιζόμενου τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου), ποὺ χρησιμοποιοῖ τὸ
ἐπίθετο ἀλάθητος γιὰ νὰ χαρακτηρίσει ἕναν ἄνθρωπο, τὸν Βελισσάριο:
«μεθ’ ὧν καὶ Βελισσάριος, ὁ πολὺς, οὕτω καὶ ῥήτωρ ἂν εἴη δεινός,
ὃ ἔστι σοφός, φρόνιμος, ἔμπειρος, ἀκριβής, ἀλάθητος, ἐπιστήμων,
τεχνίτης»⁶¹.

Ὅμοίως ἀποκλίνουν καὶ τὰ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως (11ος αἰ.),
αὐτὴ τὴ φορὰ γιὰ ἀντικείμενα, χαρακτηρίζοντας ὡς ἀλάθητη τὴν ποιό-
τητα τῶν ἀγαλμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως: «ὁμοίως καὶ ἐπὶ πάσης

58. Λέοντος Διακόνου, *Ἱστορία*, PG 117, 805.

59. Συμεὼν Μεταφραστὸς, *Σύντομον Χρονικόν* / *Εἰς κοσμοποιάν*, σ. 1273.

60. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, *Θεολογικά* 14.

61. Ἰωάννου Σικελιώτου, *Ἐξήγησις εἰς τὰς ἰδέας τοῦ Ἑρμογένους*, σ. 449.

τῆς πόλεως τὰ ἀγάλματα ἐστοιχειώσατο. Οἱ δὲ ἔχοντες δοκιμὴν τῶν στηλωτικῶν τῶν ἀποτελεσμάτων εὐρήσουσιν πάντα ἀλαθῆτως. Ὅμοίως καὶ οἱ τρίποδες τῶν Δελφικῶν κακκάβων καὶ αἱ ἔφιπποι στήλαι γράφουσιν, δι' ἣν αἰτίαν ἔστησαν καὶ τί σημαίνουν»⁶². Ἐναλλακτικὴ χρῆσις τοῦ ὅρου κάνει καὶ ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς Νικηφόρος Βρυέννιος ὁ Νεώτερος, ποὺ ἐξιστορεῖ: «Καταλιπὼν δὲ τὴν εὐθείαν ὁδόν, ἴν' οὕτως λάθῃ τὸν μικροῦ δεῖν ἀλάθητον, διὰ τῆς λεγομένης Λιτῆς διελθῶν»⁶³.

Ἐπανερχόμενοι στὴ χρῆσις τοῦ ἀλαθήτου σὲ σχέση μὲ τὸν Θεό, παρατηροῦμε τὸν Βυζαντινὸ ἱστορικὸ Νικήτα Χωνιάτη (12ος αἰ.), ποὺ ὑπῆρξε αὐτόπτης μάρτυς τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους τὸ 1204, νὰ ἀπευθύνεται στὸν παντεπόπτη καὶ ἀλάθητο Κριτὴ μὲ τὰ ἐξῆς λόγια: «Ὡ πάντ' ἐφορῶν ὀφθαλμὲ τῆς δίκης ἀλάθητε, πῶς ἐπιμύεις πολλάκις ἐπὶ τηλίκους παρανομήμασιν ἢ καὶ μεῖζουσιν ἑτέροις ἀνθρώπων κακοπραγήμασιν, οὐδ' ἐπάγεις εὐθὺς τοὺς πρηστῆρας καὶ τὸ κεραύνιον ἄναμμα, ἀλλ' ὑπερτιθέμενος ἐπέχεις τὴν κόλασιν»⁶⁴.

Στὸ ἴδιο μοτίβο τοῦ ἀλαθήτου καὶ ἀκοιμήτου ὀφθαλμοῦ τοῦ παντεπόπτη Κριτοῦ κινεῖται καὶ τὸ Μέγα Χρονικόν, ποὺ περιγράφει τὴν ἐξέταση (13ος αἰ.) τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀρσένιο Αὐτωρειανὸ ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἤθελε νὰ σφετεριστεῖ τὸν θρόνον τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρεως Βατάτζη. Στὴν ἀπολογία του ἀναφέρει ὁ Μιχαὴλ: «Καὶ ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν τὸν λυτρώσαντα τοὺς τρεῖς παῖδας ἐκ τῆς καμίνου τῆς φλογός, καὶ ὁ ἀλάθητος [ἀλάθαστος] καὶ ἀκοίμητος ἐκεῖνος ὀφθαλμὸς ὁ ἐρευνῶν καρδίας καὶ νεφρούς, εἰδὼς ὅτι οὔτε ἐνεθυμήτην, οὔτε ἐλογισάμην, περὶ ὧν με ἐπερωτᾷς, εἰ τύχη, φυλάξει με ἀβλαβῆ ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ καιομένου»⁶⁵.

Ἀντιστοιχῶς, ὁ ὁσιος Μᾶρκος ὁ Ἐρημίτης (13ος αἰ.) ὄντας ἐπίσης εὐθυγραμμισμένος μὲ τὴν Πατερικὴ παράδοση, χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο γιὰ νὰ δηλώσει τὴ θεία δικαιοσύνη: «Τῷ ἐκτὸς ἀνάγκης ἀμαρτάνοντι

62. Ψευδο-Κωδινού, *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως* 2, 79.

63. Νικηφόρου Βρυέννιου τοῦ Νεωτέρου, *Ἱστοριῶν Βιβλία Δ'*, PG 127, 197.

64. Νικήτα Χωνιάτου, *Χρονικὴ Διήγησις*, PG 139, 452.

65. Ψευδο-Φραντζῆ, *Ἱστορία*, PG 156, 643.

δυσμετανόητα γίνεται· διότι ἀλάθητος ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη»⁶⁶, τὴν παντογνωσία τοῦ Θεοῦ: «Μὴ καταφρονήσης ποτὲ ἐν λογισμῶν ἀμελείᾳ· ἀλάθητος γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς ἐπὶ πάσης ἐννοίας»⁶⁷ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό: «Ἐνὰ ἔχομεν σύμμαχον τὸν μυστικῶς ἡμῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐγκεκρυμμένον Χριστόν, ἀνίκητον καὶ ἀλάθητον»⁶⁸.

Τέλος, ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς Μιχαὴλ Δούκας (15ος αἰ.), ποὺ ἔζησε καὶ κατέγραψε τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ 1453, κινεῖται στὸ ἴδιο πλαίσιο καὶ περιγράφει τὸν Θεὸ ὡς παντογνώστη καὶ δίκαιο Κριτὴ: «Εἰ γὰρ καὶ παρασπονδᾶς τῶν χριστιανῶν τινες καὶ παραβάσεις τῶν ὅρκων μεταχειρισθέντες τὸν ἀλάθητον τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸν οὐκ ἔλαθον καὶ τὴν δίκην δικαίως τιμωρηθέντες παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐκδικητοῦ, οὐκ εἰς μακράν τὰ τῆς μήνης ἐξετείνοντο πλέθρα, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν νίκην οὐ κατεδίωκεν ὁ βάρβαρος, οὐκ εἰς τέλος τὸν ἀφανισμόν ἐδίψα τοῦ τυχόντος ἔθνους»⁶⁹.

Ἐπίλογος – Συμπεράσματα

Ἐχοντας πλέον πραγματοποιήσει μία ἱστορικὴ καὶ θεματικὴ ἀναδρομὴ στὴ χρήση τοῦ ὅρου τόσο στὴ σύγχρονη, ὅσο καὶ στὴν Πατερικὴ καὶ ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία, μποροῦμε νὰ ἐξαγάγουμε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα.

Ὁ ὅρος ἀλάθητο, σὲ αὐτὴν τοῦ τῆ μορφῆ μαζί μὲ τὰ παράγωγά του, χρησιμοποιεῖται σχεδὸν πάντοτε ὡς χαρακτηριστικὸ τοῦ παντεπόπτη καὶ παντογνώστη Θεοῦ. Παρὰ τοὺς τόσους αἰῶνες τῆς Πατερικῆς γραμματείας καὶ τὸ πλῆθος πατερικῶν συγγραμμάτων, ὁ ὅρος δὲν χρησιμοποιεῖται ποτὲ ὡς περιγραφικὸς τοῦ κύρους κάποιου ἀνθρώπου (Πατέρα, αὐτοκράτορα, ἐπισκόπου, μοναχοῦ ἢ λαϊκοῦ), οὔτε κάποιου ὀργάνου τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως εἶναι οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι καὶ οἱ

66. Μάρκου τοῦ Ἐρημίτου, *Περὶ Νόμου Πνευματικοῦ*, PG 65, 912.

67. Μάρκου τοῦ Ἐρημίτου, *Περὶ Νόμου Πνευματικοῦ*, PG 65, 916.

68. Μάρκου τοῦ Ἐρημίτου, *Διάσκεψις τοῦ νοῦ μὲ τὴν ψυχὴν του*, PG 65, 1109.

69. Μιχαὴλ Δούκα, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, PG 157, 1029.

ἀποφάσεις τους⁷⁰, οὔτε τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε καὶ τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ὅρος εἶναι ἐπίσης πάντοτε συνυφασμένος μὲ τὴν παντογνωσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει συνεπῶς τὸν χαρακτήρα μιᾶς ιδιότητος διαχρονικῆς, καὶ ὄχι ἀποκαλυπτόμενης. Ὁ Θεὸς πάντοτε γνώριζε, πάντοτε γνωρίζει καὶ πάντοτε θὰ γνωρίζει, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι πάντοτε ἀλάθητος. Ἡ ἀποκεκαλυμμένη καὶ διαρκῶς ἀποκαλυπτόμενη ἀλήθεια εἶναι συνεχῆς δῶρο τοῦ πανάγαθου Θεοῦ στὸν πεπερασμένο ἄνθρωπο, καὶ ὄχι αὐτοδίκαιο κεκτημένο τοῦ τελευταίου. Χρειάζεται διαρκῶς τὴ θεία χάρη ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ χρειάζεται καὶ ὁ ἴδιος νὰ κινεῖται διαρκῶς πρὸς τὴ θεία χάρη. Συνεπῶς ὁ ὅρος ἀλάθητο, μολονότι εἶναι κατὰλληλος ὡς γνώρισμα τοῦ παντογνώστη Θεοῦ, ἐνδεχομένως νὰ μὴν εἶναι ὁ καταλληλότερος ὅρος γιὰ νὰ περιγράψει τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀντιθέτως, ὑπάρχει ἓνας ὅρος ποὺ χρησιμοποιεῖται κατὰ κόρον ἀπὸ τοὺς Πατέρες, τὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους καὶ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία καὶ προσωπικὰ πιστεύουμε πῶς εἶναι καταλληλότερος γιὰ νὰ περιγράψει τὴν πραγματικότητα. Ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι ἡ *θεοπνευστία*. Θεόπνευστη ἡ ἁγία Γραφή καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς, θεόπνευστη ἡ Παράδοση, θεόπνευστοι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, θεόπνευστες οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι, θεόπνευστη ἡ Ἐκκλησία, θεόπνευστοι καὶ οἱ φωτισμένοι ἅγιοί τῆς, ἐπίσκοποι, κληρικοί, μοναχοὶ καὶ λαϊκοί, ὅταν ἀναδεικνύονται ὡς τέτοιοι ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία.

Τὸ ἂν ἀλάθητο καὶ θεοπνευστία ταυτίζονται στὴν Πατερικὴ παράδοση καὶ στὴ σύγχρονη Ὁρθόδοξη θεολογία, ἂν σχετίζονται ἢ ἂν διαφέρουν καὶ σὲ τί βαθμὸ, εἶναι κάτι ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναλυθεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ παρόντος ἄρθρου⁷¹. Ποιὸς εἶναι ἐπομένως ὁ στόχος

70. Τὴν ἀπουσία τοῦ ὅρου ἀλάθητο ἀπὸ τίς «ἀποφάνσεις» τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐπισημαίνει καὶ ἡ Κολοβοπούλου στὴ μελέτη τῆς γιὰ τὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας στὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, ἡ ὁποία ὥστόσο προσθέτει ὅτι «ἡ ἔννοια τοῦ ἀλαθήτου ἐμπεριέχεται στοὺς χαρακτηρισμοὺς: ἀπλανής (Mansi 11, 632a ... Mansi 7, 109a καὶ Mansi 7, 136a), ἀσάλευτος (Mansi 7, 113a. Καν. Α', Πενθέκτης, Mansi 13, 400e)· ἀκράδαντος (Mansi 13, 400e)· ἀπαρεγχείρητος (Mansi 7, 113a)· τέλειον κήρυγμα (Mansi 11, 636c)· ἀκαινοτόμητος καὶ ἀμείωτος (Mansi 13, 412e)». Βλ. Μαρίνα Κολοβοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 144, ὑποσ. 238.

71. Εἶναι κάτι ὅμως ποὺ ἴσως ἐπιχειρηθεῖ στὸ μέλλον, ἂν καὶ ὑπάρχει ἤδη ἐξαιρετικὴ

τοῦ παρόντος ἄρθρου; Νὰ καταδείξει ἀκριβῶς αὐτό: ὅτι μπορεῖ σήμερα νὰ κάνουμε πολὺ λόγο γιὰ τὸ ἀλάθητο καὶ τοὺς φορεῖς του, ὁ συγκεκριμένος ὅρος ὅμως δὲν χρησιμοποιοῦταν σχεδὸν ποτὲ ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ δηλώσει ὅτιδήποτε ἄλλο πέραν τῆς παντογνωσίας τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὴ χρῆση τοῦ ὅρου φυσικὰ δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα⁷², οὔτε καὶ σημαίνει ἀπουσία τῆς ἐνέργειας. Ἡ μὲν πλὴν ἀπλᾶ λόγια: τὸ ὅτι οὔτε οἱ Πατέρες, οὔτε οἱ Οἰκουμενικὲς Σύνοδοι δὲν χρησιμοποίησαν ποτὲ τὸν ὅρο «ἀλάθητο» γιὰ νὰ περιγράψουν τὰ ἀνθρώπινα, δὲν σημαίνει πὼς δὲν πίστευαν ὅτι οἱ ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἦταν ἀλάθητες. Πιθανῶς νὰ τὸ πίστευαν.

Σίγουρα ὅμως πίστευαν ὅτι ἦταν θεόπνευστες, καὶ αὐτὸ μαρτυροῦν τὰ συγγράμματα τόσο τοῦ Μ. Ἀθανασίου γιὰ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, ὅσο καὶ αὐτὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας γιὰ τὴν Γ΄ Οἰκουμενική⁷³. Ἀντιστοίχως ὅμως ἴσως νὰ τὸ πίστευαν καὶ οἱ ἀντίπαλοί τους: ὁ Ἄρειος, ὁ Εὐσέβιος, ὁ Νεστόριος, ὁ Διόσκουρος, ὁ Βαρσουμάς, ὁ Εὐτυχὴς καὶ ἄλλοι. Αὐτὸ μαρτυροῦν οἱ προσπάθειές τους νὰ συγκαλέσουν ἢ νὰ συμμετάσχουν σὲ Οἰκουμενικὲς Συνόδους καὶ νὰ τὶς ἐλέγξουν. Δὲν θὰ τὸ ἔκαναν, ἂν οἱ Σύνοδοι αὐτὲς δὲν εἶχαν κῦρος καὶ ἂν δὲν πίστευαν καὶ δὲν ἐπικαλοῦνταν οἱ ἴδιοι ὅτι ἔχουν τὸν Θεὸ μὲ τὸ μέρος τους καὶ ὅτι ἐπιτελοῦν ἔργο θεάρεστο καὶ ὀφείλουν νὰ καθοδηγήσουν τὴν Ἐκκλησία στὰ δικά τους μονοπάτια. Στὸ τέλος ὅμως

βιβλιογραφία ἐπὶ τοῦ θέματος.

72. Ἀντίστοιχη ἦταν ἄλλωστε καὶ ἡ Πατερικὴ προσέγγιση σὲ πλεῖστα ἄλλα θέματα, ἀφοῦ οἱ Πατέρες δὲν δίσταζαν νὰ καταφεύγουν στὴ θύραθεν γραμματεία καὶ φιλοσοφία, ἢ νὰ δημιουργοῦν δικούς τους ὅρους, ὅταν θεωροῦσαν πὼς οἱ βιβλικοὶ ὅροι δὲν ἦταν ἐπαρκεῖς γιὰ νὰ περιγράψουν τὴν ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια καὶ δημιουργοῦσαν σύγχυση. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ περιπτώσεις τῶν μὴ βιβλικῶν ὁρων: ὁμοουσίον, ὑπόστασις, διάκριση προσώπου-φύσεως, οὐσίας καὶ ἐνεργείας, Θεοτόκος, μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη, ἀντίδοσις ἰδιωμάτων, ἐνυπόστατον κ.ἄ.π. Βλ. ἐπίσης τὴ σχετικὴ παρατήρηση τῆς Μαρίνας Κολοβοπούλου γιὰ τοὺς ἄγραφους ὅρους τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὴν ὑποστήριξή τους ἀπὸ τὸν Μ. Ἀθανάσιο, Μαρίνα Κολοβοπούλου, ὁ.π., σ. 81, ὑποσ. 135· Στ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σσ. 111-118, 136-165.

73. Περισσότερα ἐπὶ τοῦ θέματος μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ τόσο στὸ ἄρθρο μας γιὰ τὸ κῦρος τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιο, ὅσο καὶ στὴ μελέτη μας γιὰ τὴν Γ΄ καὶ Δ΄ Οἰκουμενική, στὶς ὁποῖες ἡ συμβολὴ τοῦ ἁγίου Κύριλλου Ἀλεξανδρείας ἦταν πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζαμε μέχρι σήμερα.

βρέθηκαν ἐκτὸς Ἐκκλησίας καὶ στράφηκαν ἐναντίον τῶν Συνόδων στὶς ὁποῖες οἱ ἴδιοι ἀπέδιδαν κῦρος πρὶν ἀπὸ τὴν καταδίκη τους.

Ἐν κατακλείδι καὶ ἐπιγραμματικά, οἱ Πατέρες δὲν χρησιμοποιοῦν σχεδὸν ποτὲ τὸν ὅρο ἀλάθητο γιὰ νὰ περιγράψουν τὰ ἀνθρώπινα, παρὰ μόνον τὸν Θεό. Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα, οὔτε σημαίνει πὼς δὲν πιστεύουν στὸ ἀλάθητο τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Οὔτε φυσικὰ ἀκυρώνει τὴν ἐξαιρετικὴ συμβολὴ καὶ προβληματικὴ τῶν σύγχρονων θεολόγων ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἀντιθέτως ἡ πρόθεση τοῦ γράφοντος εἶναι νὰ καταδειχθεῖ αὐτὴ ἡ μὴ χρῆση τοῦ ὅρου ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οὕτως ὥστε νὰ ἀναρωτηθοῦμε ἂν ἀξίζει νὰ ἐπιμείνουμε στὴ συζήτηση περὶ ἀλαθῆτου, ἀντὶ νὰ ἐστιάσουμε στὴ χρῆση τοῦ ὅρου *θεοπνευστία*, ποὺ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ὅρος ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Πατέρες. Θεωροῦμε ὅτι πέρα ἀπὸ τὸ πνεῦμα εἶναι χρήσιμο νὰ ἀκολουθοῦμε καὶ τὸ γράμμα τῶν Πατέρων, ὅταν ἡ θεόπνευστη ὁρολογία ποὺ χρησιμοποιοῦν περιγράφει καλύτερα τὴν πραγματικότητα, ὅπως τὴ βίωσαν ἐκεῖνοι καὶ ὅπως καλούμαστε νὰ τὴ βιώσουμε κι ἐμεῖς, ἔχοντας ἐκείνους ὡς φωτισμένους ὁδηγοὺς καὶ τὸν Χριστὸ ὡς κεφαλὴ. «Οὗ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν»⁷⁴.

SYMMARY

About Infallibility

Creation and evolution of the term in the framework of Christianity;
special meanings, and use by the Orthodox Church

By Charidimos Koutris, *Assistant Professor*
Aristotle University of Thessaloniki

The concept of infallibility (ἀλάθητον) is undoubtedly one of the most important and fundamental concepts of the Christian Church and common to all Christian traditions. When people talk about “infallibility”

⁷⁴. *Ματθ.* 18, 20.

they usually mean the quality or fact of not being able to err, which in turn grants prestige and authority to its bearer.

For some Christian traditions, the Church is considered infallible thanks to the presence of the Holy Spirit that guarantees the correct interpretation of the doctrines contained in the Holy Scripture. This quality is God's gift to the Church, through the illumination of the Holy Spirit and thanks to the fact that the Church is seen as a body having Jesus Christ, that is God the Logos, as its head.

Nevertheless, despite the familiarity and frequency of use of the term "infallibility" by modern Christians, this article demonstrates that the term was never used by the Greek Fathers to describe anything related to humans. On the contrary, the Eastern Fathers used the term only for God, since only God is infallible, while for humans they preferred to use the word "divinely inspired" (*θεόπνευστος*).